

УДК 811.161.2'272(477):001.895

DOI: 10.31651/2226-4388-2024-37-112-118

МОВА – ПОЛІТИКА – ВІЙНА: ПОГЛЯД ЛІНГВІСТА

Рец. на кн.: Степаненко М. Політика і війна: закономірності та парадокси мовного розвитку (2022–2023 рр.): монографія. Харків : Видавець Іванченко І. С., 2024. 804 с.

*В. В. Калько, доктор філологічних наук, професор
кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
(Черкаси, Україна)*

e-mail: mkalko@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9394-1664>

Ідентифікатор Scopus-Author: 57219247796

Миколу Івановича Степаненка сміливо можна назвати мовним хронікером ХХІ століття, адже завдяки його титанічним зусиллям упродовж 2017–2023 років вийшли друком п'ять монографій, у яких українська мова представлена в живому змінному розмаїтті, а лексико-семантична система української мови скрупульозно опрацьована в найновішому динамічному форматі як носій інформації про сучасні суспільно-історичні процеси. У жовтні 2024 року вийшла друком шоста монографія дослідника «Політика і війна: закономірності та парадокси мовного розвитку (2022–2023 рр.)», у якій масштабно проаналізовано лінгвомаркери окресленого періоду. Наскрізною ідеєю видання, думкою, яка пронизує увесь його зміст, можна вважати тезу М. Гайдеггера, що мова є оселею буття, у якій живе людина. Рецензовану працю вирізняє масштабність постановки питання і завдання максимально повно через мовне тло зафіксувати воєнну ситуацію 2022–2023 років в Україні в її багатовимірному вияві.

Можемо стверджувати, що дослідження М. І. Степаненка має надважливе значення, оскільки оприявнює не лише мовні явища, а й робить потужний внесок у розуміння суспільної свідомості, пояснення впливу історичних подій на уявлення, переконання, настрої, погляди, цінності тощо, що, власне, й визначають мотиви поведінки людини, її ставлення до дійсності та формують світоглядні настанови. Новаторський підхід рецензованого видання визначає вивчення мовних явищ на підставі набутків новітньої когнітивно-дискурсивної лінгвістичної парадигми, що дає змогу авторові побачити в мовних знаках особливий фрагмент ментального світу, реконструювати їхню етнокультурну специфіку, зберегти історичний і духовний досвід, описати й пояснити мовні одиниці на середньохресті когніції та комунікації з урахуванням соціально-психологічного континууму. Усе це визначає актуальність монографії М. І. Степаненка, її цінність не лише для філологів, а й для пересічних мовців, адже автор досліджує життя «з мовою» і «в мові», аналізує, як сучасний дискурс відображає реалії суспільної дійсності, як мова структурує й перетворює реальність.

Книга має класичну композицію: передмова, сім розділів, висновки, список використаної літератури, список використаних джерел, алфавітний покажчик реєстрових компонентів. Сьогодні Україна живе в новій надскладній, жахливій реальності, яка стрімко змінює не лише ситуацію в країні, а й у світі загалом, адже повномасштабне вторгнення Російської Федерації розмежувало життя на два періоди – довоєнний і воєнний (як це не страшно звучить у ХХІ столітті). Саме це й змушує перечитувати рецензовану монографію, шукаючи в ній відповіді на суперечливі питання й інтерпретацію суспільних зламів, які відбулися впродовж 2022–2023 років. Актуальність дослідження в тому, що в ньому системно проаналізовано лінгвальні зміни в українському воєнному дискурсі, який, як цілком справедливо зазначає автор, «з одного боку, продовження лінгвотрадицій, які своїм корінням сягають українських національно-визвольних змагань, Першої світової війни, Другої світової війни, війни в Афганістані, а з іншого, – формування модерної лінгвокреативності як одного з найважливіших чинників відрефлексування новітніх мілітаристських тенденцій» (с. 6).

У першому розділі «Знакові слова 2022 та 2023 рр. у фокусі сфер суспільного буття» (сс. 8–57) системно проаналізовано функційно активні й популярні слова, що є своєрідною рефлексією людства на всі важливі події року, адже відображають глобальні та національні пріоритети й тенденції, які потужно впливають на суспільство. Стурбованість перманентною кризою та занепокоєння впливом цифрового контенту на ментальність у Великій Британії, питання психологічного маніпулювання й обману в Сполучених Штатах Америки, острах за кінець епохи чи ери та початок нових часів у Німеччині, заклопотаність збільшенням податків у Японії – усі ці проблеми акцентують на ключових викликах і явищах 2022 та 2023 років. Цілком погоджуємося з думкою М. І. Степаненка, що знакові слова є «реакцією на виклики часу, колективною відповіддю на проблеми, що їх переживає суспільство, на пропозиції влади, які не корелюють із економічними вимогами, політичними прагненнями, культурними намірами народу» (с. 19). Ґрунтовний лінгвістичний аналіз дає змогу авторові стверджувати, що «людська спільнота, долаючи труднощі, що її супроводжують, або інтегруючись для попередження чогось небажаного, віддає перевагу, не змовляючись, тим або тим мовним одиницям. Вони віддзеркалюють проблеми не лише окремої країни, а й світу загалом» (с. 54). Дослідження вкотре переконує: події в Україні змінюють світ, накладають відбиток на загальнолюдську картину світу, адже, як засвідчують спостереження М. І. Степаненка, однією зі знакових одиниць 2023 р. в Німеччині стала сполука «гібридна війна», а в Японії у 2022 р. знаковим символом визнали ієрогліф, що означає «війна», «битва» (с. 20), бо «людей різних націй, народностей, континентів, згуртованих навколо спільної надпроблеми, єднає слово як потужний виразник їхнього буття – біологічного, фізичного, емоційно-психічного, духовного та ін.» (с. 8).

Автор монографії різновекторно аналізує прецедентну фразу 2022 р. «Руській воєнний корабель, іді..» (сс. 21–36), залучаючи різні графічні, орфографічні й інші варіантні модифікації. Цю інвективу мовознавець скрупульозно, досить витончено, з притаманною українцям толерантністю й цнотливістю характеризує як атрибут повсякденного, художнього дискурсів, музичної культури, живопису, філателії. Підтверджуючи консолідувальне навантаження вислову не лише для українського народу, а й навіть для світу, який підтримує Україну у війні з Росією, його символічне наповнення – супротив, нескореність, дослідник наводить переконливі думки журналістів, письменників, політиків, лінгвістів. М. І. Степаненко переконливо й справедливо резюмує, що фраза швидко поширилася за межі України, облетіла різні країни й стала промовистим актуалізатором таких стратегічних інформаційних індикаторів сучасної російсько-української війни, як коректна назва події → повномасштабне агресивне вторгнення Росії в Україну та боротьба українського народу з окупантами, бо «вислів промовисто віддзеркалює наш колективний психологічний стан, негативну емотивність, затяту, апробовану віками готовність боронити свою й спредвічну обітницю не посягати на чуже, тобто тримати в цивілізаційних рамках, не порушувати засадничих положень концептуальної бінарної опозиції «свій / чужий»» (с. 23).

Аналізуючи знакові лексеми й вирази 2023 р., дослідник докладно висвітлює семантичне наповнення лексем *мобілізація / могілізація (могилизація)* як маніфестантів різних типів мобілізації по-російськи, встановлює семантико-конотативні розбіжності, описує величезний пласт слів, які належать до аналізованого словотвірного ґнізда. Ретельно дешифровано також зміст слів *ухилянт, конфлікт, дрон, блокада / деблокада, сполук яйця по 17 гривень, літо в Криму, позиційна війна, штучний інтелект*. У часи потрясінь мова стає інструментом боротьби, мовні знаки в дискурсі набувають конфліктогенних персонально-інперсональних стратегій. Цілком погоджуємося з актуальним висновком, що «реальною є перспектива семантичного еволюціонування як у бік пейоративності, так і в бік меліоративності. Соціальна значущість вирізнених мовних одиниць полягає в тому, що вони глибиною свого значеннєвого обсягу фіксують події, які суттєво вплинули і продовжують впливати на історичний розвиток України» (с. 53).

У другому розділі «Усталені звороти періоду сучасної російсько-української війни» (сс. 58–123) різноаспектно схарактеризовано фразеологічну й паремійну неологізацію, яка, як влучно зауважує мовознавець, є «лінгвокреативною реакцією на воєнні події в Україні, як і на інші – ті, що були, й ті, які наспіють» (с. 58). Усталені, частково видозмінені та новостворені

фразеологічні одиниці дослідник об'єднує в чотири семантичні типи: 1) «Трагічні наслідки війни, біологічне буття у вимірі «смерть» (сс. 61–79); 2) «Стратегійні й тактичні прийоми ведення бойових дій» (сс. 79–84); 3) «Участь мирного населення у війні» (сс. 85–87); 4) «Суспільні зміни в немирний час, які стосуються України та світу, і спосіб життя окремих категорій людей» (сс. 87–95). Надзвичайно показово й переконливо М. І. Степаненко ілюструє повернення до активного вжитку фразеологічної одиниці з (*зі, із*) *щитом* або *на щиті*, влучно доповнюючи обґрунтовані лінгвістичні спостереження коментарями військових. Лінгвіст повномасштабно інтерпретує, характеризуючи еліптичні, експансивні, лексичні та лексико-граматичні трансформації, глибинний зміст неофраземи *відправити на концерт Кобзона*, акцентуючи на вагомості фонових знань, які сприяють розширенню семантики цієї когнітивно-ономасіологічної моделі. Прикметно, що досліджувана фразеологічна одиниця семантично корелює із загальнонегативними лексемами *кобзонити, відкобзонити, закобзонити*, серед яких «домінують префіксальні утворення, що вказують на результативну завершеність дії «нищення ворогів (росіян)» із відтінком негативного впливу на чітко мотивований об'єкт» (с. 68). Нам імпонує передбачення дослідником лінгвістичної перспективи й закріпленості в лексикографічному просторі фразем *хороші руські vs погані руські* та їхніх численних варіантів, які «неодмінно продовжать своє лінгвістичне буття в дискурсивному просторі як вербалізатори важливих моментів російсько-української війни, як синхронійно прецедентні мовні одиниці, зрештою, як асоціативно-образний потенціал поєднання мовних знаків» (сс. 78–79).

Значну увагу автор приділяє перемійній неологізації, яка в умовах війни набуває модерного звучання, стаючи ще одним із потужних рупорів мовного опору, продуктивним виявом якого є антипаремії, що, на наше переконання, засвідчують підтримку етносом давніх традицій, оприявнюють спадковість народної мудрості, а трансформація глибинного змісту й формального плану вихідних прислів'їв умотивована їхнім пристосуванням до нових суспільно-історичних реалій, цінностей. З огляду на це окремий параграф присвячено змінам лексико-семантичного й структурного складу паремій *Кому війна, а кому мати рідна* (сс. 97–105); *Війна війною, а обід за розкладом* (сс. 105–110); *Моя хата скраю...* (сс. 110–113); *Побачити Париж і померти* (сс. 113–115); *Весна покаже, хто де...*; *І рибку з'їсти...*; *Ні корови, ні свині, тільки Путін на стіні*; *Нравится, не нравится – терпи, моя красавица*; *Nie strasz, nie strasz, bo się zesras* (сс. 115–117), які своїм значеннєвим потенціалом віддзеркалюють найважливіші суспільні зрушення останніх років, пов'язані передовсім із війною, а вже потім торкаються інших важливих моментів життя сучасного українця. Величезний пласт трансформованих варіантів паремій *Кому війна, а кому мати рідна*; *Війна війною, а обід за розкладом* дає дослідникові переконливі підстави зробити аргументований висновок про зближення фокусу диференційованих значень загальної семантики цих двох прецедентних одиниць (с. 107). Привертає увагу докладний аналіз афоризованих виразів, які, за слушним спостереженням М. І. Степаненка, «постають як етнокреативні утворення з глибинним змістом, що віддзеркалюють воєнний стан у проєкції на вже здобутий бойовий, військовий досвід і той, який гартуємо сьогодні» (с. 117). Дослідник залежно від ступеня афористичності розмежовує вислови: 1) політичних діячів, 2) майстрів слова, митців, 3) простих людей, 4) життєво важливі фрази в стані постійної загрози. Тут мовознавець наводить влучні спостереження за тим, як вирази Президента України Володимира Зеленського, відомих українців, простих людей відображають грані суспільного буття, зворушують і надихають, позаяк пов'язані зі спостереженнями за стратегійно важливими орієнтирами.

У третьому розділі «Лінгвальні маркери постфольклорних текстів періоду сучасної російсько-української війни» (сс. 124–156) системно проаналізовано парадигму народнопоетичної культури досліджуваного хронологічного періоду, яку репрезентують традиційні й зовсім не передбачувані для воєнного часу жанри, а саме: замовляння (закляття, зурочення), колискові пісні, календарно-обрядові пісні (колядки, щедрівки, великодні обрядовість), анекдоти, жарти, скоромовки. М. І. Степаненко зробив неоціненну справу: зібрав, систематизував і проаналізував багатющий постфольклорний текстовий масив останнього десятиліття, який виразно, самобутньо, натхненно виражає пріоритети, оцінки й систему цінностей українського етносу. Це унікальне явище нинішнього часу спроможне в

оригінальній формі відобразити не лише особливості мови, а й передати світовідчуття її носіїв, особливості етнічної ментальності, яка так виразно викристалізовується під впливом агресії Російської Федерації. Лінгвіст віртуозно демонструє, як у традиційну когнітивно-ономасіологічну матрицю класичного фольклорного тексту гармонійно й органічно вплелися сформовані під дією екстралінгвальних чинників модерні денотати: стратегії і тактики російсько-української війни, її рушійні сили, сконцентровані на передовій і в тилу. Український постфольклорний текст ефективно доводить зростання ролі суб'єкта дискурсу, який, діючи креативно, створюючи різновекторні зв'язки між багатоманітними практиками й ідеологіями, творчо їх переформатовує, тим самим не просто інтерпретуючи соціальний і політичний світ, а змінюючи і створюючи новий дискурс, наділений надзвичайною потужністю впливу. Незаперечним здобутком М. І. Степаненка є глибоке узагальнення зміни прагматики воєнних колисенок, які «виходять за береги утилітарності, магічності [заспокоєння, приколихування, вибавлення дитини; формування її інтелектуально-духовного коду через образну, ніжну материнсько-батьківську фразу-приспівку; відвертання від сина (доньки) всього злого] й набувають соціального, головню патріотичного, звучання» (с. 133). Виразно доповнюють загальну картину вербального наповнення новітніх колисенок вправно випрацьовані автором комунікативні моделі: «адресант (мати) – повідомлення (побажання, напуття) – адресат (дочка)»; «адресант (згорьована мати) – повідомлення (побажання, напуття) – адресат (дорослий син, що поклав свою голову за Україну)». Докладно також схарактеризовано семантичні домінанти календарно-обрядових пісень, чітко визначено їхні сюжетні центри, установлено прагматичну спрямованість, описано функційне навантаження. Особливого схвалення заслуговує й опис вербально-невербальних мемів із пропріативом *Верба* (система залпового вогню) й апелятивом *верба*, які весною 2022 року стали потужною зброєю в протистоянні агресорові. Аналізуючи анекдоти й жарти, лінгвіст наголошує на їхній оригінальній композиції, проєктуючи вербальне наповнення – соціально значуще просторіччя, поліфункційну воєнну лексику та фразеологію, неофіційні назви держави-агресора й тих, хто її представляє, – на ключові українські етнокоди, визначаючи засадничі інтенції, зокрема віру в неминучу близьку перемогу над ворогом.

Четвертий розділ «Графосемантичні маркери сучасної українсько-російської війни» (сс. 157–187) присвячено пейоративній декапіталізації. Важливо наголосити, що М. І. Степаненко оприявнює надзвичайно цінні й вагомні розмисли про правила вживання великої букви, чітко констатуючи, що графічні знаки є одним із важливих лінгвозасобів вираження ставлення мовця до повідомлюваного. Абсолютно на часі є думка лінгвіста, що «сучасні екстралінгвальні чинники – агресія Росії, окупація України, вчинення ворогами тортур над українцями й ін. – вимагають появи відповідного коментарю в правописі, причому з екстраположенням його на ширший онімний простір, тобто не лише на антропонімну сферу, а й на інші рівні пропріальності, передусім топонімний» (с. 162). Орфографійно-графічна деонімізація, кардинально змінюючи референційну сутність пропріативів, надає їм виразної аксіологічної забарвленості, увиразнює прагматичний вплив, забезпечує потужний персуазивний потенціал. Аналізуючи гострі правописні суперечки про написання хороніма *Росія* / *росія*, антропоніма *Путін* / *путін*, а також значно ширший склад онімів, які стосуються не лише Російської Федерації, дослідник наводить думки представників органів державної влади з їхніми рекомендаціями, пропозиціями, застереженнями. Автор наголошує на розширенні спектра пропріативів, що набули негативної конотації, лінгвальним маркером якої є мала літера, й об'єднує їх в антропонімні, топонімні, ергонімні та прагматонімні групи, кожену з яких диференціює на підгрупи. Дослідник переконливо доводить роль маркерів сучасної російсько-української війни – літер-прагмем *Z* і *V*, які по-різному декодують українці (й ті, хто підтримують їх) та росіяни. Автор уміло вияскравлює цінність буквеного символу «І», що уособлює Україну як оборонця від ворога, акцентуючи на тому, що вона стала семантико-графічним антиподом латинських букв *Z* і *V*, адже така графодеривація наділена глибинним змістом, вона – «важливий лінгвальний індикатор війни, що її розв'язала Росія, і миру, якого прагне Україна й робить усе можливе, аби він якнайскоріше настав» (с. 756).

Надзвичайно виразним, просотаним боєм є п'ятий розділ «Номінативно-аксіологічна парадигма денотата “воєнні дії в Україні: 2022–2023 рр.”» (сс. 188–229), у якому ґрунтовно

проаналізовано багатокомпонентний корпус, репрезентований найменуваннями, різними за формально-граматичною будовою, значеннєвою наповнюваністю, оцінним потенціалом. З огляду на лінгвістичну концепцію про лексико-семантичний вимір мовної картини світу, вчення про ментальну й лінгвальну сутність мови, її об'єктивний та суб'єктивний зміст, М. І. Степаненко довідно й промовисто описує офіційні і неофіційні назви подій, що послідовно й виразно оприявнюють та відрефлексовують розвиток сучасного колективного воєнного досвіду, набутого не лише українцями, а й прогресивною світовою спільнотою, яка підтримує Україну. Аналізуючи когнітивну природу вербального наповнення денотата «воєнні дії», автор резонно репрезентує його сприйняття двома різними за світоглядними й ціннісними настановами групами реципієнтів: тими, хто представляє російське військово-політичне керівництво, незаконні збройні формування, і тими, хто уособлює українське військово-політичне керівництво, засуджує загарбницьку політику Росії, захищає свою землю від нападників. Значну увагу лінгвіст приділяє номінативному ряду, утвореному за двома моделями: *повномасштабне вторгнення + детермінований компонент, війна + детермінований компонент*, який використовують у поліранговому офіційному спілкуванні. Учений справедливо зауважує, що «вони системно корелюють між собою і з іншими неофіційними найменуваннями, що експліцитно реалізують пейоративність, – протистояння, конфлікт, напад, агресія та ін.» (с. 756). Значний за обсягом фактичний матеріал за основними ідентифікаційними ознаками «ідеологічна спрямованість події», «рушійні сили події», «мета події», «місце події», «час події», «локальний конфлікт події», «легітимність / нелегітимність події», «місце події в історії суміжних подій», «оцінка події» абсолютно логічно ранжовано в семантичні моделі, розмежовані на прості («повномасштабне вторгнення» ↔ «війна» / «рушійна сила», «повномасштабне вторгнення» ↔ «війна» / «місце події», «повномасштабне вторгнення» ↔ «війна» / «час події» та ін.) та складні («повномасштабне вторгнення» ↔ «війна» / «рушійна сила» / «місце події», «повномасштабне вторгнення» ↔ «війна» / «рушійна сила» / «час події», «повномасштабне вторгнення» ↔ «війна» / «рушійна сила» / «місце події» / «час події») та ін. субмоделі, які номінують й аксіологічно інтерпретують денотат «воєнні дії в Україні: 2022–2023 рр.». Можна без перебільшення стверджувати, що в цьому розділі автор послідовно проводить думку про те, що «дефініційні рамки всіх вияскравлених семантичних моделей досить часто розширюють компоненти з яскраво заманіфестованою конотацією. Найчастіше аксіологічну функцію перебирають на себе семантично неоднорідні прикметники, зокрема ті, для яких ідентифікувальними є семи 'загальна негативна або позитивна оцінка', 'шкода', 'соціальна оцінка', 'виділюваність'» (с. 226–227). Докладний аналіз номінативно-аксіологічного представлення денотата «воєнні дії в Україні: 2022–2023 рр.» уможливорює різновекторно схарактеризувати з мовного погляду воєнні дії в Україні й навіть зробити лінгвістичний прогноз щодо прийдешнього загальноприйнятого найменування описуваного хрононіма, яке має стати заголовком енциклопедійних, лексикографічних, термінографічних та інших гасел про воєнні дії в Україні 2022–2023 (?) рр. Лінгвістичні спостереження за процесами називання війни дають змогу дослідникові стверджувати, що такою назвою «може стати найуживаніша в публіцистично-політичному дискурсі сполука, утворена за зразком комбінованої моделі «війна» / «рушійні сили (рушійна сила)» / «час» – російсько-українська війна (2022–?)» (с. 227), яка «послідовно продовжує лінгво-історичні традиції творення назв війн, одна з рушійних сил, точніше винуватець, якої – Росія (росіяни)» (с. 229).

У шостому розділі «Динамічні процеси в перифрастичній сфері досліджуваного хронологічного періоду», як і в попередніх монографіях, М. І. Степаненко аналізує перефрази двох семантичних типів – «Людина» та «Суспільний розвиток». Уже в першому абзаці розділу автор робить актуальне узагальнення: «Перефрази як чутливі маркери суспільної динаміки, людського буття в 2022–2023 рр. суттєво змінили свою значеннєву тональність: посилили функційну активність мілітарні вторинні номінування, що відтворюють перебіг воєнних дій в Україні» (с. 230). Скрупульозно проаналізовано перефрази меншого за обсягом, але винятково актуального, семантично поліфункційного, конотативно неоднорідного семантичного типу «Суспільний розвиток», у межах якого вирізнено перифрастичні поля «2022 рік», «2023 рік», «Підбив греблі Каховської ГЕС на Херсонщині», «Україна», «Росія», «Білорусь». У межах перифрастичних полів «2022 рік», «2023 рік» на підставі темпорального критерію –

репрезентації у їхній структурі лексем на позначення чітко окреслених (*рік, доба, день*) і не окреслених конкретними рамками [*час, дата, початок, кінець, точка (відліку)*] – виокремлено й фахово описано семантичні групи «Етнічна належність», «Перемога над ворогом», «Морально-вольовий дух народу», «Тяжкі наслідки війни», «Надії, сподівання», «Міждержавні, міжетнічні зв'язки», «Місце події в історії», «Фази подієвого циклу – початок, продовження, відносно тривання тощо», «Аксіологічне реагування на подію». Учений справедливо наголошує, що з огляду на когнітивно-комунікативну природу надважливими мінідискурсами є емоційно конотовані коментарі, які «інформативно релевантні через ту причину, що сучасна війна – це не тільки складний соціально-політичний процес ..., а й глобальна перманентна або гібридна війна, де важливе значення приділено боротьбі за свідомість людей» (с. 235).

З одного боку, потреба об'єктивного й різнобічного оцінювання умисного екоциду та етноциду, до яких удасться Росія, воюючи проти України, а з іншого – застосовані в монографії ідентифікувальні чинники, зумовили виокремлення простих і складних семантичних моделей у межах перифрастичного поля «Підриг греблі Каховської ГЕС на Херсонщині». Наголосимо, що М. І. Степаненко абсолютно справедливо знищення російськими окупантами п'ятої за розміром гідроелектростанції України 6 червня 2023 року кваліфікує як прецедентну подію, яка для українців і прогресивного людства надактуальна в когнітивному плані, містить чіткий набір конотацій і ще багато років функціонуватиме як антиеталон гуманізму. Досить умотивованим і науково вагомим є висновок мовознавця, що «специфіка перифраз, які характеризують денотат “підриг греблі Каховської ГЕС на Херсонщині”, полягає в тому, що вони своїм змістом, по-перше, стосуються передусім України, а вже потім Європи та світу загалом, по-друге, відрефлексовують не найзагрозливіші для цивілізації ядерні проблеми, а екологічні чи інші стратегічні або менш значущі проблеми національного рівня і неодмінно в проєкції на майбутній мирний чи теперішній військовий час» (с. 242–243).

Репрезентуючи перифрастичний образ Президента України Володимира Зеленського, автор монографії наголошує, що його аксіологічна компонента є динамічною, для неї характерне «домінування відносної нейтральності або меліоративності над пейоративністю і пейоративності над меліоративністю чи відносною нейтральністю» (с. 260), а «основний перифрастичний корпус репрезентують ті одиниці, у яких номінативно-оцінна ідентифікація виходить за міжособистісні та особистісні рамки й поширюється на суспільство» (с. 261). Схвально сприймаємо й думку вченого про те, що «чинний гарант Конституції України опинився під прицільним оком російської пропаганди з її негативними завданнями, спрямованими на дискредитацію влади, роз'єднання держави» (с. 264), що також зумовлює негативну конотативність образу очільника України. На підставі поліфункційних критеріїв ідентифікування вторинних назв прецедентного імені В. Зеленський М. І. Степаненко ґрунтовно, виважено й переконливо описує структурні субмоделі: 1) прецедентне ім'я Зеленський ↔ імена з прецедентністю світового та вітчизняного рівня, 2) прецедентне ім'я Зеленський ↔ світове визнання, 3) прецедентне ім'я Зеленський ↔ президентська діяльність, 4) прецедентне ім'я Зеленський ↔ узагальнений мілітарний реальний / метонімічний образ України, українського народу.

Вибудовуючи перифрастичний портрет президента Російської Федерації Володимира Путіна, М. І. Степаненко акцентує на динаміці його денотативно-конотативної структури порівняно з попередніми роками, відзначаючи вагомий вплив позамовних чинників, а саме: «1) повномасштабне вторгнення, або російсько-українська війна, 2) сувора самоізоляція президента Росії, 3) реакція світу на путінський злочин проти України й людства, 4) уподібнення за ідеологічним принципом сучасної Росії до Німеччини періоду Другої світової війни» (с. 271). Зважаючи на ці чинники, автор пропонує відмінний від вирізненного в попередній монографії «Публіцистично-політичний дискурс 2021: лексико-словотвірні інновації, перифрастичний ресурс» вторинного номінування прецедентного імені Путін, описаного на засадах поліфункційних критеріїв, модерний підхід до опису предметно-логічного та аксіологічного змісту пропріатива Путін, ґрунтованого на засадах ідентифікування вторинних назв цього прецедентного імені, та пропонує докладну

класифікацію, супроводжувану вмотивованими лінгвістичними коментарями: 1) прецедентне ім'я Путін ↔ причетність до війни в Україні, 2) прецедентне ім'я Путін ↔ відособленість, усамітненість, ізольованість, 3) прецедентне ім'я Путін ↔ світова антипутінська позиція, 4) прецедентне ім'я Путін ↔ залежність від кого-, чого-небудь, 5) прецедентне ім'я Путін ↔ політичний режим.

Докладно також схарактеризовано перифрастичне поле «Олександр Лукашенко», яке в досліджуваній хронологійній період «поповнили вичленувані на основі різних ідентифікувальних критеріїв пейоративні описові звороти з метафоризованим компонентом» (с. 279). Автор чітко простежує подібність типології структурних перифрастичних субмоделей «Володимир Путін» і «Олександр Лукашенко», справедливо зауважуючи, що «повного збігу між ними немає, оскільки безпосередня участь російського та білоруського президентів у тому, що відбувається в Україні з квітня 2014 року, а особливо після 24 лютого 2022 року, кардинально відмінна» (с. 280).

Надзвичайно цінним є сьомий розділ «Перифрази 2022–2023 рр. у семантичному й лексикографічному вимірі» (сс. 285–751), у якому традиційно, як і в попередніх монографіях, М. І. Степаненко подає словник перифраз досліджуваного хронологічного періоду, що віддзеркалює зафіксований і систематизований матеріал. Учений уміло випрацював структуру словникової статті: заголовок, алфавітний перелік вторинних номінувань, ілюстративний матеріал, повна паспортизація. Цінним є й те, що основними джерелами дібраного матеріалу стали дискурси різної жанрової природи, передусім публіцистично-політичні та воєнні. На нашу думку, цей матеріал є винятково важливим для подальших наукових студій, прийдешніх поколінь, історії, адже зберігає в слові актуальні моменти сьогодення.

Завершують монографію досить розлогі й аргументовані висновки (сс. 752–757), у яких автор узагальнює положення кожного із семи розділів. Схвально сприймаємо засадничі положення про те, що «неординарні суспільні події радикально переінакшують плин людського буття в усіх його сферах. Змінюється ритм життя, емоційно-психічний стан людей і суспільства загалом. Об'єктиватором усього цього є мова. Вона не лише фіксує перебуле, а й сама активно еволюціонує. Очевидною річчю стає те, що в час російсько-української війни посутньо видозмінюються аксіологічні маркери, утрадиційнені норми, а з-поміж них і мовні» (с. 753), адже саме мова є найпотужнішим індикатором кардинальних змін в українському соціумі й політикумі, чуттєво фіксуючи сприйняття українцями воєнних викликів.

До монографії додано розлогі бібліографічний список (249 позицій), який відображає різновекторність підходу вченого до досліджуваної проблеми, список використаних джерел, алфавітний показник реєстрових слів. Матеріал праці з успіхом можна використовувати на спецкурсах із політичної лінгвістики, лінгвоконфліктології, лінгвоекспертології, лінгвоперсонології, прагмалінгвістики, лінгвофольклористики, лінгвосеміотики та ін., а також на лекційних і практичних заняттях із дискурсології, лінгвістики тексту, стилістики, теорії мовної комунікації тощо. Із певністю можемо твердити, що дослідження, підготовлене М. І. Степаненком, зацікавить науковців, аспірантів, студентів гуманітарних факультетів, учителів української мови і літератури, а також усіх, хто безпосередньо чи опосередковано досліджує проблеми взаємозв'язку мови і суспільства, мови і політики, мови й етносу.

М. І. Степаненко виконав надпотужну місію, задокументував і ґрунтовно проаналізував, залучаючи історико-політичні, філософські, етнографічні, лінгвістичні й інші коментарі, сучасний український воєнний дискурс, укотре переконливо довівши незламність духу, віру в перемогу, невичерпний оптимізм і невгамовну лють до рашистського агресора, що сповнюють серця кожного українця. Наголосимо, що новаторське, комплексне, системне дослідження закономірностей та особливостей розвитку української мови в 2022–2023 рр. багатогранно віддзеркалило її сьогодення, засвідчило лінгвокреативність українців і відкрило перспективи для поглибленого вивчення інших аспектів функціонування української мови в новітніх умовах.

Надійшла до редакції: 20.10.2024

Прийнято до друку: 01.12.2024